

VARTOTOJO INTERESŲ APSAUGA VARTOJIMO SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Karolina Kondrackaitė, Ugnė Kastanauskaitė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

4-o kurso studentės

Saulėtekio alėja 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: karolina.karliuks@gmail.com; ugne.kastanauskaite@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinis kuratorius lekt. Andžej Maciejewski

El. paštas: a.maciejewski@lat.lt

Straipsnyje aptariama vartojimo sutarčių specifika bei analizuojami vartotojo, kaip silpnesnės sutarties šalies, gynybos būdai bei jų teisinis reglamentavimas.

This article focuses on specifics of consumer contracts. The work presents an analysis of normative acts and legal guarantees of consumer protection as a weaker party of the contract.

Ivadas

Mokslinio straipsnio tikslas yra išanalizuoti bei aptarti vartojimo sutarčių teisinio reglamentavimo specifiką, kurią lemia sutarties šalys ir jų nelygiavertė padėtis vartojimo sutartiniuose santykiuose. Dėl žinių bei patirties stokos verslo santykiuose vartotojas verslininko atžvilgiu laikomas silpnesne sutarties šalimi, todėl šiame darbe aptariamos vartotojui suteikiamos teisinės apsaugos garantijos.

Mokslinio straipsnio objektas yra vartojimo sutarčių, kaip specifinės sutarčių rūšies, skiriamieji bruožai, sąlygų atitiktikas sąžiningumo reikalavimams bei sutarties šalių interesų apsaugos užtikrinimo ypatumai.

Visame pasaulyje besiplečianti prekių ir paslaugų rinka bei vis spartėjančios technologinės inovacijos, sudaro ne tik galimybę tenkinti vartotojų poreikius, tačiau taip pat skatina juos augti. Prekių ir paslaugų gausa lemia vis didėjančių sudaromų vartojimo sutarčių skaičių. Akivaizdu, jog dėl sieko įsisteigti vartotojui, didėjanči konkurencija tarp verslininkų kelia grėsmę susitarimų efektyvumui. Be to, grėsmė kyla ir sąžiningai verslo praktikai, kadangi verslininkas, būdamas ekonomiškai stipresne šalimi ir turėdamas pranašesnę derybinę galią vartotojo atžvilgiu, gali pradėti piktnaudžiauti vartotojui su-

teikdamas ne visą arba klaidingą informaciją, sutartyje numatyti sau palankesnes sąlygas. Vartotojų teisių ir interesų apsaugos užtikrinimo būdai su kiekviena diena tampa vis aktualesni. Galiausiai, šiai dienai vartotojų interesų apsauga jau nebeapsiriboja tik valstybės sienomis, o tai sąlygoja ir atitinkamą teisinės apsaugos instrumentų suderinimą viršnacionaliniu mastu.

Analizuojant pasirinktą objektą buvo naudojami šie mokslinio tyrimo metodai: analizės, lyginamasis, lingvistinis (gramatinis). Darbe didžiausias dėmesys skirtas analizės metodui, kuriuo buvo tiriama norminė ir specialioji literatūra, daromi apibendrinimai ir išvados. Naudojant lyginamąjį metodą buvo lyginamos Lietuvoje ir Europos Sąjungoje įtvirtintos teisės normos, suteikiančios apsaugą silpnesniajai vartojimo sutarties šaliai. Lingvistinis (gramatinis) metodas buvo naudojamas sąvokų analizavimui bei jų būdingiems bruožams atskleisti.

Pasirinkta tema plačiai diskutuojama tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje, tačiau šio straipsnio išskirtinumą lemia vartotojo interesų apsaugos analizės kryptis per teisinio reguliavimo prizmę.

Svarbiausi šaltiniai rašant šį darbą buvo Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Didelis dėmesys buvo skirtas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikai. Reikšmingi buvo ir kiti norminiai teisės aktai bei moksliniai šaltiniai, nurodyti naudotos literatūros sąrašė.

1. Vartojimo sutarčių samprata ir skiriamieji bruožai

Be sutarčių teisę reglamentuojančių teisės normų rinkoje įsivyratų nesustabdomas chaosas. Sutarčių teisė, kaip savarankiškas civilinės teisės institutas, siekia kiek įmanoma detaliau sureguliuoti sutarčių aiškinimo taisykles, jų sudarymo bei nutraukimo pagrindinius principus. Atsižvelgiant į sutarčių bruožus bei prigimtį sutartys yra klasifikuojamos į atskiras rūšis. Vieną iš sutarčių skirstymo pagrindų lemia sutarties subjektas. Pagal sutarties subjektą ir jo specifiką sutartys gali būti skirstomos į komercines, vartojimo ir kitas civilines sutartis. Vartojimo sutartys gali būti sudaromos prisijungimo arba abipusių derybų būdu. Dažniausiai šios sutartys sudaromos prisijungimo būdu tarp vartotojo ir verslininko. Vartotojas sutartiniuose santykiuose su verslininku yra nelygiavertėje padėtyje dėl specialių žinių bei patirties stokos, todėl verslininkas, neretai piktnaudžiaudamas savo stipresne ekonomine padėtimi, pažeidžia vartotojo teises. Vis sparčiau besiplečiant prekybos plėtrai, didėjant prekių ir paslaugų gausai skatinamas ir vartojimas, todėl akivaizdu, jog sudaromų vartojimo sutarčių skaičius daugėja. Didėjantis vartojimo sutarčių skaičius sudaro būtinybę kiek įmanoma detaliau sureguliuoti vartojimo sutartinius santykius, siekiant užkirsti kelią nesąžiningumui bei užtikrinti efektyvią silpnesnės sutarties šalies interesų apsaugą.

Vartojimo sutarčių specifškumą bei tinkamo reguliavimo svarbą atskleidžia platus šių santykių reglamentavimas. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse bendrosios vartojimo sutartiniams santykiams taikytinos taisyklės reglamentuojamos atskiro XVIII¹ skyriaus 6.228¹ - 6.228¹⁶ straipsnių normose, o šalia bendrųjų išskiriamos ir specialiosios, kurios taikytinos atskirų vartojimo sutarčių rūšims: vartojimo pirkimui – pardavimui (Civilinio kodekso 6.350 – 6.370 str.), vartojimo nuomai (Civilinio kodekso 6.504 – 6.511 str.), vartojimo rangai (Civilinio kodekso 6.672 – 6.680 str.), vartojimo kreditui (Civilinio kodekso 6.886 – 6.891 str.). Atkreiptinas dėmesys, jog atskiros vartojimo sutarčių rūšys reglamentuojamos ne tik Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, tačiau ir įstatymuose, kurie nustato specialias reguliavimo taisykles atitinkamoms sutarčių rūšims.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.350 straipsnio 3 dalyje nurodyta, jog atsižvelgiant į pirkimo-pardavimo sutarties objektą, atitinkamai taikomi specialūs įstatymai. Daiktų rūšių gausa lemia ne tik pirkimo-pardavimo sutarčių sudarymo ypatumus, tačiau ir atitinkamų įstatymų taikymą dėl perkamo ar parduodamo daikto specifikos. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas reglamentuoja ne tik šilumos ūkio valstybinį valdymą bei šilumos ūkio subjektų veiklą bet ir jų santykius su šilumos vartotojais, tarpusavio ryšius ir atsakomybę.¹

Vartojimo nuomos sutarčių rūšys išskiriamos atsižvelgiant į nuomojamo dalyko specifiką. Skiriamos transporto priemonių (tiek teikiant, tiek neteikiant vairavimo ir techninės priežiūros paslaugų) nuomos sutartys, taip pat pastatų, statinių ar įrenginių, įmonės, žemės, gyvenamosios patalpos nuomos sutarčių rūšys. Dėl ribotos darbo apimties nebus aptariami visi specialūs įstatymai taikytini konkrečioms vartojimo nuomos sutarčių rūšims, tačiau kaip vienas iš pavyzdžių paminėtinas Lietuvos Respublikos žemės įstatymas² kartu reglamentuojantis ir žemės nuosavybės, valdymo ir naudojimo santykius, tame tarpe ir tam tikrus nuomos sutarčių aspektus.

Vartojimo kredito sutartims taikomas Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymas, kuris nustato vartojimo kreditų teikimo sąlygas ir informavimo apie šias sąlygas reikalavimus, vartojimo kredito davėjų, tarpininkų ir tarpusavio skolinimo platformos operatoriaus pareigas bei atsakomybę teikiant vartojimo kreditus.³ Taip pat pažymėtina, jog vartojimo rangos sutarčių sudarymui bei jų ypatumų aiškinimui svarbus Lietuvos Respublikos statybos įstatymas. Specialių įstatymų gausa, reglamentuojanti vartojimo santykius konkrečiose srityse, tik dar kartą patvirtina vartojimo sutarčių išskirtinumą bei ypatingumą.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.228¹ straipsnis pateikia vartojimo sutarties sampratą. Jame nurodyta, jog vartojimo sutartimi verslininkas įsipareigoja perduoti

¹ Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 51-2254.

² Lietuvos Respublikos žemės įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 34-620.

³ Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 1-1.

vartotojui prekes nuosavybės teise arba suteikti paslaugas vartotojui, o vartotojas įsipareigoja priimti prekes ar paslaugas ir sumokėti jų kainą.⁴ Remiantis to paties straipsnio antrąja dalimi, vartotoju laikomas fizinis asmuo, su savo verslu, prekyba, amatu ar profesija nesusijusiais tikslais (vartojimo tikslais) siekiantis sudaryti ar sudarantis sutartis.⁵ Iš pateiktos sąvokos seka išvada, kad viena iš vartojimo sutarties šalių yra fizinis asmuo, įsigyjantis prekes ar paslaugas nekomerciniais tikslais, o būtent savo asmeniniams, šeimos, ar namų ūkio, o ne verslo ar profesiniams poreikiams tenkinti.⁶ Kadangi, vartotojas, kaip sutarties šalis, dėl objektyvių priežasčių – informacijos, patirties, laiko stokos ir kitų panašių aplinkybių yra akivaizdžiai nelygiavertėje padėtyje su kita sutarties šalimi – pardavėju ar paslaugų teikėju, todėl vartojimo sutarties institutas yra grindžiamas vartotojo teisinės apsaugos doktrina, kuri reiškia sutarties laisvės principo ribojimą. Specialus sutarties silpnesnės šalies gynimas reikalingas tam, jog valstybės neremiamas vartotojas nepajėgus rinkos ūkyje būti lygiavertį pasiūlos atstovų – gamintojų ir pardavėjų partneriu, nes neturi tiek galimybių.⁷ Poreikis apginti silpnesniosios sutarties šalies teises ir teisėtus interesus lemia tai, kad tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniai teisės aktai įtvirtina padidintą vartotojo teisių apsaugą ir numato, jog vartojimo sutartims greta bendrųjų sutarčių teisės taisyklių taikomos specialiosios, užtikrinančios didesnę vienos iš sutarties šalių – vartotojo – teisių apsaugą, taisyklės.⁸ Antroji vartojimo sutarties šalis yra verslininkas. Verslininko sąvoka reglamentuojama Civilinio kodekso 6.228¹ straipsnio trečioje dalyje. Tai fizinis asmuo arba juridinis asmuo ar kita organizacija, ar jų padalinys, savo prekybos, verslo, amato arba profesijos tikslais siekiantys sudaryti ar sudarantys sutartis, įskaitant asmenis, veikiančius verslininko vardu arba jo naudai.⁹ Verslininkas vartojimo santykiuose laikomas stipresne šalimi dėl turimų žinių verslo praktikoje, patirties, kuri padeda ne tik geriau išmanyti vykdomos veiklos bei sudaromų sandorių ypatumus, tačiau ir ugdo derybinius įgūdžius. Todėl atitinkamai, verslininkui, kaip ekonomiškai stipresnei sutarties šaliai, taikomi griežtesni sąžiningumo, aukštesni apdairumo ir rūpestingumo standartai.¹⁰ Atsižvelgiant į nelygiavertę vartojimo sutarčių šalių padėtį, vartojimo sutartinius santykius svarbu sureguliuoti taip, jog būtų užtikrinta silpnesnės šalies atstovų interesų apsauga, neleidžiant verslininkams piktnaudžiauti savo padėtimi.

⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

⁵ *Ibidem*.

⁶ MIKELĖNAS, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievoilių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 200.

⁷ AMBRASIENĖ, D.; BARANAUSKAS, E., et. al. *Civilinė teisė. Prievoilių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 135.

⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga*. Vilnius: Teismų praktika, 2009, Nr. 30.

⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. *2019 m. rugsėjo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-269-219/2019*.

Civilinė teisė faktinius santykius reglamentuoja dispozityvumo metodu, todėl dauguma civilinės teisės normų yra dispozityvios. Šios normos nustato ne vienintelį privalomą šalių elgesio variantą, o tik galimą elgesio modelį, palikdamos šalims tarpusavio susitarimu nustatyti jį kitokį. Sutarties laisvės principas įtvirtintas Civilinio kodekso 6.156 – 6.158 straipsniuose. Šis principas yra būtina rinkos funkcionavimo prielaida, nes tik pripažįstant šalių autonomiją yra galima verslo laisvė, grindžiama privačia iniciatyva ir atsakomybe.¹¹ Sutarties laisvės principas apima laisvę savarankiškai nustatyti sutarties turinį bei formą, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas ar jos turinį nustato imperatyvios įstatymo normos arba tam tikrų sąlygų reikalauja gera moralė, viešoji tvarka ar teisės principai.¹² Sutarties laisvės principo ribos yra skirtingos, jos priklauso nuo prievolės pobūdžio ir šalių. Vartojimo sutartyse šio principo ribos yra griežtesnės nei komercinėse sutartyse.¹³ Sutarties laisvės principo ribojimą vartojimo santykiuose lemia nelygiavertė sutarties šalių patirtis, profesionalumas bei turimi deribiniai įgūdžiai verslo santykiuose, suteikiantys verslininkui pranašumą ir galimybę sutartyje numatyti jam palankesnes sąlygas. Be to, vartotojas su verslininku sutartis dažniausiai sudaro prisijungimo būdu, kurių standartines sąlygas vienašališkai parengia verslininkas, todėl praktikoje vartotojams dažnai pateikiama klaidinanti informacija apie prekių ir paslaugų kokybę, netinkamai suteikiama informacija apie sutarties nutraukimo galimybę, į sutartį įtraukiamos nesąžiningos sąlygos, švelninančios verslininko atsakomybę. Dėl šios priežasties, valstybei iškyla būtinybė, ribojant sutarties laisvės principą, įsikišti į civilinių teisiųjų santykių sritį ir ginti silpnesnės sutarties šalies interesus, užkertant kelią verslininkų piktnaudžiavimui bei nesąžiningumui vartojimo sutartiniuose santykiuose.

Siekiant sėkmingos gerojo verslo praktikos, šalys vartojimo sutartiniuose santykiuose privalo elgtis sąžiningai. Sąžiningumas yra vienas pamatinių šiuolaikinės teisės principų. Bendruoju sąžiningumo reikalavimu grindžiami visi civilinės teisės pošakiai ir institutai, tarp jų – ir sutarčių teisė.¹⁴ Civilinio kodekso 6.158 straipsnio pirmoje dalyje nurodyta, jog kiekviena sutarties šalis turėdama sutartinių santykių, privalo elgtis sąžiningai, o antroje dalyje priduriama, jog sąžiningumo pareigos šalys savo susitarimu negali pakeisti ar panaikinti.¹⁵ Vartojimo santykiuose gali kilti grėsmė sutarties sąlygų sąžiningumui, kadangi, vartojimo sutartys dažniausiai sudaromos prisijungimo būdu pagal verslininko vienašališkai parengtas standartines sąlygas, kuriose verslininkas galėtų sau sušvelninti atsakomybę arba įpareigoti vartotoją vykdyti numatytas sąlygas be

¹¹ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 197-198.

¹² MIKELĖNAS, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 194.

¹³ MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 198.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga*. Vilnius: Teismų praktika, 2009, Nr. 30.

¹⁵ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

teisės jų atsisakyti. Todėl verslininkas turi pareigą tinkamai informuoti vartotoją, jog sutartis sudaroma pagal standartines sąlygas, kadangi tokios sąlygos privalomas kitai šaliai tik tokiu atveju, jeigu jai buvo sudaryta tinkama galimybė su jomis susipažinti.¹⁶ Iš to seka išvada, jog galioja tik tos sutarties sąlygos, su kuriomis vartotojas buvo tinkamai supažindintas. Be to, Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio antroje dalyje įtvirtintas sąrašas kriterijų, kuriems esant preziumuojama, jog sutarties sąlygos yra nesąžiningos.¹⁷ Teismui vartojimo sutarties sąlygą pripažinus nesąžininga, tokia sąlyga laikoma negaliojančia nuo sutarties sudarymo momento.¹⁸ Įrodinėjimo pareiga, jog sutarties šalis buvo tinkamai supažindinta su sutarties sąlygomis arba, kad sąlyga nėra nesąžininga, tenka verslininkui. Vartojimo sutartis gali būti sudaroma ir individualiai aptartų sąlygų pagrindu, kuomet vartotojas gali daryti įtaką sudaromos sutarties turiniui, tačiau jeigu dėl patirties stokos vartotojas sutinka su sąlyga, tinkamai nesuprasdamas jos esmės, o ji suteikia verslininkui pranašumą, vartotojas turi teisę teismo tvarka reikalauti pripažinti negaliojančiomis tokias vartojimo sutarties nesąžiningas sąlygas. Teismui pripažinus sąlygą nesąžininga, ši sąlyga laikoma negaliojančia nuo sutarties sudarymo, o likusios sutarties sąlygos šalims lieka privalomos, jeigu toliau vykdyti sutartį galima panaikinus nesąžiningas sąlygas.¹⁹ Kai sutarties sąlygos yra individualiai suderėtos šalių, vartotojui atsiranda pareiga įrodyti, kad tinkamai nesuprato sutarties sąlygų, todėl nepadarė tinkamo savo sprendimo ir pasirinkimo.²⁰ Svarbu paminėti, jog Civilinio kodekso 6.228⁶ straipsnyje yra įtvirtinta verslininko pareiga vartotojui atskleisti būtina, teisingą, išsamią ir neklaidinančią informaciją,²¹ kadangi vartotojas teisingą sprendimą sudaryti sutartį gali priimti tik turėdamas pakankamai informacijos. Verslininkas pažeidęs išsamios informacijos suteikimo pareigą, privalo vartotojui atlyginti jo patirtus nuostolius.

Atsižvelgiant į vartojimo sutarčių specifiškumą, vartojimo sutartiniuose santykiuose taikytinos ne tik bendrosios, bet ir specialiosios sutarčių teisės normos. Kvalifikuojantis vartojimo sutarčių bruožas yra šių sutarčių šalys – vartotojas, kuris prekes ar paslaugas įsigyja asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams tenkinti bei verslininkas, kuris laikomas stipresniąja sutarties šalimi, dėl turimų įgūdžių ir specialių žinių, verslo praktikoje. Verslininkas, pasinaudodamas silpnesnės šalies patirties stoka, gali pradėti piktnaudžiauti stipresne ekonomine padėtimi, sudarydamas jam palankesnio turinio sutartis, taip ne tik pažeisdamas vartotojo teises, bet ir sudarydamas prielaidą praktikoje formuotis nesąžiningoms sutarčių sąlygoms. Dėl nelygiavertės šalių derybinės

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-374-687/2019.

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

²⁰ BUBLIENĖ, D. Skaidrumo principas ir nesąžiningų sąlygų direktyva. *Teisė*, 2006, Nr. 58, p. 10.

²¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.

galios vartojimo santykiuose, grėsmė kyla ne tik pamatiniams sutarčių principams bei jų pažeidimams, tačiau ir gerojo verslo praktikai. Siekiant užkirsti kelią stipresnės šalies piktnaudžiavimui bei nesąžiningumui, vartojimo sutartiniai santykiai privalo būti kuo detaliau sureguliuoti remiantis silpnesnės šalies apsaugos principu, taip bandant sukurti tolygią sutarties šalių padėtį ir siekiant kuo maksimaliau apginti silpnesnės sutarties šalies interesus.

2. Vartotojo teisių gynimo būdai ir jų taikymas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje

Aptarti vartojimo sutartį kvalifikuojantys požymiai sąlygoja ir atitinkamas teises pasekmes. Viena tokių, kaip minėta, sustiprinta vartotojo, kaip silpnesnėsios sutarties šalies, interesų apsauga. Toks specialus vartotojo teisių gynimo mechanizmas, visų pirma, yra susijęs su padidinto sąžiningumo vartojimo sutartiniuose santykiuose reikalavimu. Iš to išplaukia Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio 1 dalyje įtvirtinta vartotojo teisė teismo tvarka reikalauti nesąžiningas vartojimo sutarties sąlygas pripažinti negaliojančiomis.

Prieš aptariant konkrečius pavyzdžius, susijusius su minėto straipsnio taikymu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje, svarbu pastebėti, kad šio straipsnio aktualumas ir jo taikymo dažnumas taip pat yra susijęs su teismo pareigos būti aktyviu tokio pobūdžio byloje įgyvendinimu. Kitaip tariant, nesąžiningų sąlygų kontrolė teisminiame procese neapsiriboja tik teismo pareiga įvertinti pareikšto reikalavimo, susijusio su sąžiningumo atitiktimi konkrečiuose sutartiniuose santykiuose, pagrįstumo, bet kartu suponuoja ir pareigą, esant bent menkiausiai abejonei dėl sąlygų sąžiningumo, peržengti pareikšto ieškinio ribas *ex officio* vertinant sutarties sąlygų sąžiningumą, nepaisant to, kad vartotojas to neprašo.²²

Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio 2 ir 6 dalys nustato kriterijų, kurie turi būti taikomi siekiant kvalifikuoti vartojimo sutarties sąlygos nesąžiningumą, sistemą. Kasacinis teismas apibendrinamas įstatyme įtvirtintą reguliavimą, yra išskyręs du nesąžiningų sutarčių sąlygų arba sąžiningumo kontrolės aspektus: procedūrinį (t. y. sąlygų įtraukimo į sutartį kontrolė) ir materialinį (sutarties turinio kontrolė).²³

Procedūrinis sąžiningumo kontrolės aspektas dėl savo paskirties, t. y. reikalavimo visas sutarties sąlygas aiškiai ir nedviprasmiškai apibrėžti sutartyje, alternatyviai gali

²² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-374-687/2019.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-701/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-289-1075/2018; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-1075/2019.

būti suprantamas kaip skaidrumo reikalavimas. Su šiuo reikalavimu glaudžiai susijusi Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio 4 dalyje įtvirtina verslininko pareiga sutarties rašytines sąlygas išreikšti aiškiai ir suprantamai. Šios pareigos nevykdymas yra pagrindas sąlygą pripažinti nesąžininga, o jos taikymą – negalimą.

Vertinant ar sudarant konkrečią vartojimo sutartį buvo laikytasi skaidrumo reikalavimo, toks vertinimas negali apsiriboti tik sąlygos suprantamumu formaliuoju ir gramatiniu aspektais.²⁴ Šis kriterijus suprantamas plačiau – kaip apimantis ir subjektyvųjį elementą – vartotojo vidinį supratimą dėl jam kylančių ar ateityje galinčių kilti teisių ir pareigų kartu įvertinant ir sąmoningai apsisprendžiant dėl noro sudaryti sutartį atitinkamomis iš anksto verslininko pasiūlytomis sąlygomis. Dėl šios priežasties vertintinas ne tik lingvistinis sutarties sąlygos aiškinimas, bet ir atsižvelgiama į vidutiniškai protingo vartotojo kriterijų – ar esant toms pačioms sąlygoms vidutiniškai protingas ir nuvokus asmuo (vartotojas) gali suprasti prisiimamų teisių bei pareigų prasmę bei jų esmę.

Vienoje iš kasaciniame teisme nagrinėtų bylų²⁵ buvo keliamas draudimo sutarties sąlygos, apibrėžiančios draudimo sutarties laikotarpį, sąžiningumo klausimas skaidrumo reikalavimo aspektu. Ginčo draudimo sutartyje buvo numatyta: „Draudimo laikotarpis. Galioja nuo 2017 m. rugsėjo 10 d. 00.00 val. iki 2018 m. rugsėjo 9 d. 24.00 val. Draudimo sutartis įsigalioja nuo to momento, kai draudėjas sumoka visą ar pirmą draudimo įmoką. Jeigu draudėjas sutartyje numatytu terminu nesumoka pirmos ar visos draudimo įmokos, tai draudimo sutartis neišgalioja ir anuliuojama be atskiro draudiko pranešimo praėjus 30 dienų po įmokos sumokėjimo termino“. Dėl draudimo laikotarpio, kadangi tai buvo aiški ir individualiai aptarta sąlyga, ginčo nekilo. Tuo tarpu sąlyga dėl draudimo sutarties įsigaliojimo momento teisėjų kolegijos buvo pripažinta nesąžininga kaip neatitinkanti skaidrumo reikalavimo dėl kelių priežasčių: *pirma*, minėta sąlyga prieštaravo kitam draudimo sutarties punktui. Šioje vietoje teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad tokios dvi viena kitai prieštaraujančios sąlygos sudaro galimybę draudikui piktnaudžiauti jo, kaip derybine prasme stipresniosios šalies, padėtimi kiekvienu atveju atliekant skirtingą sąlygos interpretavimą ir jos taikymą, t. y. galimas dviprasmiškas sutarties vertinimas, esant skirtingoms faktinėms aplinkybėms sau palankesne linkme, nėra sąžininga vartotojo atžvilgiu; *antra*, tokia sutarties sąlyga negali būti vertinama kaip aiškiai ir suprantamai apibrėžianti draudimo laikotarpio pradžios ir draudimo sutarties įsigaliojimo momentą bei teisinės pasekmės, kurios kiltų, jei vartotojas laiku nesumokėtų draudimo įmokos. Pastaruoju atveju buvo atsižvelgiama į vidutiniškai protingo ir pastabaus vartotojo kriterijų, nurodant, kad negalima tikėtis, jog

²⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2015 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje *Jean-Claude Van Hove prieš CNP Assurances SA*, C-96/14, ECLI:EU:C:2015:262.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-1075/2019.

toks asmuo suprastų, kad draudimo apsaugos terminas jau galioja, nors pati sutartis dar nėra įsigaliojusi. Tokioje situacijoje, labiau tikėtinas priešingas vartotojo supratimas, jog draudimo sutartis yra galiojanti, kadangi pagal sutartį jau yra prasidėjęs draudimo apsaugos laikotarpio terminas; *trečia*, iš byloje pateiktų faktinių aplinkybių buvo matyti, kad draudimo laikotarpis kiekvienus kalendorinius metus nepertraukiamai buvo pratęsiamas dar vieneriems metams, o draudikas nekoreguodavo draudimo laikotarpio pagal draudimo įmokos sumokėjimo datą, t. y. šiai datai neteikdavo esminės reikšmės. Apibendrintai, minėtoje byloje pateikti sąlygos negaliojimo pagrindai iš esmės yra susiję su subjektyvia vartotojo galimybe suprasti sutartyje įrašytos sąlygos teisinius padarinius esminės reikšmės nesuteikiant gramatiniam sutarties aiškinimui (sutarties sąlyga iš esmės gramatiškai suformuluota aiškiai).

Materialinis (arba kitaip – sutarties turinio kriterijus) apima teismo pareigą sutarties sąlygas vertinti pagal Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio 2 dalyje įtvirtintą preziūmuojamų nesąžiningų sąlygų sąrašą. Kita vertus, reikia turėti omenyje, kad šis sąrašas nėra baigtinis – nesąžiningomis gali būti pripažįstamos ir kitokio pobūdžio sąlygos, kurios šalių nebuvo individualiai aptartos ir kuriomis dėl sąžiningumo reikalavimo pažeidimo iš esmės pažeidžiama šalių teisių ir pareigų pusiausvyra vartotojo nenaudai.²⁶ Esminis skirtumas tarp šių dviejų būdų atsiskleidžia įrodinėjimo pareigos pasiskirstyme – preziūmuojamų nesąžiningų sąlygų atveju vartotojui pakanka tik nurodyti konkrečią sutarties sąlygą, kurioje įtvirtintas Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio 2 dalyje draudžiamas tarpusavio santykių reguliavimas, šiuo atveju pareiga įrodyti, kad sąlyga yra sąžininga, tenka verslininkui. Tuo tarpu nepreziūmuojamu nesąžiningų sutarties sąlygų atveju sąlyga laikoma sąžininga tol, kol vartotojas neįrodo priešingai, t. y. kad sąlyga yra nesąžininga ir iš esmės pažeidžianti šalių teisių ir pareigų pusiausvyrą vartotojo nenaudai.

Verta pastebėti, kad didesnė dalis ginčų, susijusių su sąžiningumo aspektu vartojimo sutartiniuose santykiuose, yra kilę dėl sutarties sąlygų neatitikimo sutarties turinio kriterijui. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad tam tikrais atvejais pasitaiko ir tokių ginčų, kuriuose keliamas klausimas ne dėl vienos, o kelių tos pačios sutarties sąlygų sąžiningumo. Pavyzdžiui, vienoje iš bylų²⁷ kasacinis teismas nagrinėjo klausimą dėl kelių draudimo sutarties sąlygų atitikties sąžiningumo reikalavimams. Pirmiausia byloje buvo keliamas sutarties turinio klausimas dėl sąlygos pagal kurią transporto priemonės vagystės atveju, jeigu transporto priemonėje buvo palikti šios transporto priemonės dokumentai, draudimo išmoka mažinama 50 procentų. Antroje reikalavimų dalyje buvo ginčijama ir kita draudimo taisyklių nuostata, pagal kurią transporto priemonėje

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-131-378/2019.

²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2019 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-221-403/2019.

sumontuotos vaiko saugos kėdutės sugadinimo, sunaikinimo ar netekimo atveju draudimo išmoka negali viršyti konkrečios pinigų sumos – 150 Eur. Pirmosios instancijos teismas, iš esmės pripažindamas, kad tokios draudimo sąlygos riboja verslininko civilinę atsakomybę, tokios sąlygos, vis dėlto, nelaikė nesąžininga atsižvelgdamas į tai, kad jos, visų pirma, buvo aiškiai ir suprantamai suformuluotos, antra, buvo pateiktos vartotojui susipažinti pasirašytinai. Dėl minėtų priežasčių ieškinys buvo netenkintas. Apeliacinės instancijos teismas, sutikdamas su tokia argumentacija, I-mos instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas su tokiu vertinimu nesutiko nurodydamas, kad nors tokios sutarties sąlygos, kurios leidžia draudimo sutarties nevykdymo atveju mažinti draudimo išmoką, iš principo yra galimos, tačiau tokiose sąlygose draudžiama iš anksto nusistatyti konkrečius draudimo išmoką mažinančius dydžius, neatsižvelgiant į pažeidimo įtaką dėl draudžiamąjį įvykio atsiradimo tikimybei bei žalos dydį. Atsižvelgdamas į tai, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad draudimo taisyklių atitinkamų nuostatų dalys, kur nustatytas konkretus fiksuotas sumažinimo dydis (mažinama 50 procentų, neviršija 150 Eur), pripažintinos nesąžiningomis ir negaliojančiomis.

Kita vertus, atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad aptartas Civilinio kodekso 6.228⁴ straipsnis ir jo taikymas praktikoje nėra vienintelis vartotojo teisių gynimo mechanizmas. Įstatymų leidėjas, įvertinęs atskiras sutarčių rūšis bei iš jų kylančias teises ir pareigas, o kartu su tuo ir galimas rizikas, yra įtvirtinęs specialius vartotojo teisių gynimo būdus. Pavyzdžiui, vartojimo pirkimo-pardavimo sutarties ypatumai, kaip jau minėtam išskirti atskirame Civilinio kodekso VI knygos 23 skyriaus 4 skirsnyje. Keletas esminių vartotojo teisių apsaugą stiprinančių momentų ir kartu skirtumų lyginant su bendrąja pirkimo-pardavimo sutartimi yra vartotojo teisės nutraukti sutartį bei reikalauti grąžinti sumokėtą už daiktą sumą, kai šiam buvo perduotas netinkamos kokybės daiktas, įgyvendinimas (Civilinio kodekso 6.363 straipsnio 7 dalies 4 punktas). Skirtingai nei bendroju pirkimo-pardavimo sutarties atveju (Civilinio kodekso 6.334 straipsnio 1 dalies 4 punktas), vartotojas tokią teisę turi neatsižvelgiant į tai, ar tai yra esminis sutarties pažeidimas. Kita vertus, tokia jo pažeistų teisių gynimo priemonė yra negalima, kai daikto trūkumas yra mažareikšmis (Civilinio kodekso 3.363 straipsnio 8 dalis). Be to, svarbi ir Civilinio kodekso 6.363 straipsnio 11 dalyje įtvirtinta vartotojo teisės ginanti prezumpcija, kurios nėra bendroju sutarties atveju, palengvinanti įrodinėjimo naštos paskirstymą vartotojo naudai – jeigu pardavėjas neįrodo kitaip, daikto trūkumai, išaiškėję per 6 mėnesius nuo daikto perdavimo, laikomi buvusiais perdavimo metu, o tai sąlygoja ir atitinkamas teises pasekmes. Tokių vartotojo teisių specialių apsaugos mechanizmų matyti ir kitose sutarčių rūšyse. Pavyzdžiui, vartojimo nuomos, vartojimo rangos, vartojimo kredito ar kitų vartojimo sutarčių atvejais.

Taigi nepriklausomai nuo sutarties rūšies bei iš jos kylančių teisių ir pareigų, kvalifikavus tokią sutartį kaip vartojimo, visų pirma, teismui, kaip nepriklausomai teisingumą vykdančiai institucijai, tenka pareiga vertinti tokios sutarties sąlygų sąžiningumą Ci-

vilinio kodekso 6.228⁴ straipsnio apimtyje. Tokia sustiprinta sąžiningumo reikalavimo laikymosi kontrolė yra susijusi su vartotojo, kaip silpnesniosios sutarties šalies, dažniausiai prie sutarties prisijungiančios prisijungimo būdu, padėties.

Kita vertus, atsižvelgiant į teismų praktiką, kuri šiai dienai vartojimo sutartinuose santykiuose vis dar parodo sąžiningumo trūkumą vartotojų atžvilgiu, manytina, kad esama valstybės kontrolė nėra pakankama. Reikia įvertinti ir tai, kad nesąžiningos sutarčių sąlygos teismų praktikoje dar neatspindi realios situacijos – yra galiojančių sutarčių, kurių sąlygos, dėl ginčo teisiniame procese nebuvimo, sąžiningumo aspektu iš vis nėra patikrintos. Siekiant užtikrinti sklandesnę bei skaidresnę vartojimo sutarčių veikimą praktikoje, svarstyтина galimybė įsteigti atskirą ir nepriklausomą komisiją, kuriai būtų patikėta standartinių vartojimo sutarčių sąlygų kontrolė sąžiningumo aspektu. Ši kontrolė atliktų tam tikrą „filtravimo“ funkciją, pagal kurią, tik komisijos patvirtintos standartinės sąlygos galėtų būti pateikiamos rinkoje, o nesąžiningas sąlygas įtvirtinančios sutartys – uždraustos. Tikėtina, tokia sistema ne tik sumažintų teismų krūvį, bet ir atsižvelgiant į tai, kad sutarties sąlygos būtų vertinamos dar iki jų paleidimo į sutartinius santykius, galėtų užkirsti kelią tiek galimiems ginčams ateityje, tiek nesąžiningų sutarties sąlygų taikymui tarp subjektų ne ginčo atveju.

3. Vartotojo interesų apsaugos principai bei priemonės Europos Sąjungos teisėje

Vartojimo sutarčių aktualumas neapsiriboja tik vidaus valstybės sienomis. Šiame kontekste atskirai išskirtinas Europos Sąjungos formuojamas bendros vidaus rinkos vaidmuo, grindžiamas laisvu prekių, paslaugų, kapitalo bei asmenų judėjimu tarp valstybių narių ir šių ypatumų sąlygotas teisinis reguliavimas. Tokios rinkos realus veikimas modernioje XXI a. visuomenėje neišvengiamai susijęs ir su nuotoline prekių ir (ar) paslaugų prekyba tarp skirtingų valstybių narių. Atkreiptinas dėmesys, kad pati sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau – SESV), tiksliau, jos 169 straipsnio 1 dalis ir 2 dalies a punktas numato, kad Sąjunga prisideda prie aukšto vartotojų apsaugos lygio užtikrinimo priimdama priemones pagal SESV 114 straipsnį. Kitaip tariant, Europos Sąjunga, nustatydama bendrą vidaus rinkos principą, kartu įsipareigoja užtikrinti pusiausvyrą tarp skirtingų valstybių narių įmonių konkurencingumo bei aukšto vartotojų apsaugos lygio.

Svarbu ir tai, kad net ir nesant tarptautinio (valstybių narių subjektų prasme) elemento vartojimo sutartyje, bendras narystės Europos Sąjungoje principas nepanaikina pareigos kiekvienu atveju atsižvelgti į Europos Sąjungos teisinį reglamentavimą. Tai, kad aktuali vartotojų teisių apsaugos sritis yra suderinta Europos Sąjungos viduje, reiškia, kad nacionalinė teisė ne tik turi neprieštarauti šiai teisei, bet ir privalo būti aiškinama taip, kad atitiktų tiek materialiąją Europos Sąjungos teisę, tiek ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau – Teisingumo Teismas) formuojamą praktiką.

Vienas iš pagrindinių siekių Europos Sąjungos mastu - užtikrinti tinkamą teisinį reglamentavimą, kuris užkirstų kelią nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų plėtrai bei garantuotų efektyvią vartotojų teisių apsaugą vartojimo sutartiniuose santykiuose. Šiam tikslui pasiekti priimta 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais (toliau – Direktyva), kuri yra viena svarbiausių bei reikšmingiausių direktyvų Europos teisėje, įtvirtinančių sąžiningumo principą bei jo gynybą vartojimo santykiuose.

Svarbu paminėti, jog 2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB. Ši Direktyva turėjo būti perkelta į valstybių narių nacionalinę teisę ne vėliau kaip iki 2013 m. gruodžio 13 d., o jos nuostatos pradėtos taikyti sutartims, sudarytoms po 2014 m. birželio 13 d.²⁸ Naujasis teisės aktas paremtas mišraus suderinimo principu, taigi didžiajai Direktyvos nuostatų daliai taikomas visiško suderinimo principas, juo valstybėms narėms nacionalinėje teisėje draudžiama palikti galioti ar priimti naujas nuostatas, kurios nukrypsta nuo Direktyvoje įtvirtintų taisyklių, teisę taikyti griežtesnį ar švelnesnį reglamentavimą paliekant tik Direktyvoje numatytais atvejais.²⁹ Naująja Direktyva taip pat kryptingai stiprinamos vartotojų teisės į teisingą informacijos gavimą, panaikinami buvę neatitikimai ir spragos, išplečiamos sutartinės tiesioginės prekybos būdai, prekybos internetu ar kitomis nuotolinio ryšio priemonėmis apsiperkančiųjų teisės, suderinamos ir nustatytos bendros sąvokų, kurių gramatinė konstrukcija iki šiol skyrėsi, apibrėžtys.³⁰ Direktyva, numatydama tik išimtinus atvejus, kada nacionalinėje teisėje galimas griežtesnis ar švelnesnis reglamentavimas, siekia suderinti sutarčių šalių interesus bei sąžiningą tarpusavio elgesį.

Direktyvoje nėra pateikiamas imperatyvus sąžiningumo principo apibrėžimas, dėl valstybėse nusistovėjusių skirtingų politinių, socialinių bei kultūrinių veiksnių, kurie gali lemti nevienodą sąžiningumo sąvokos interpretaciją. Tačiau Direktyvos trečiojo straipsnio trečia dalis nukreipia į priedą, kuriame pateikiamas orientacinis ir neišsamus sąlygų, kurias galima laikyti nesąžiningomis, sąrašas.³¹ Šis pavyzdinis sąrašas valsty-

²⁸ 2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB. OJ 2011 L 304.

²⁹ NAVICKAITĖ-SAKALAUŠKIENĖ, I. *Stiprėja vartotojų teisių apsauga* [interaktyvus]. TEISMAI.LT, Vilnius: Nacionalinė teismų administracija, 2012, Nr. 1 (5), p. 3-4. [žiūrėta 2020 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/04/teismai.lt-nr.-1.pdf>>.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais. OL 1993 L 95.

bėms narėms nustato gaires, padedančias vertinti vartojimo sutarčių sąlygų sąžiningumą, ir tokiu būdu įtvirtina bendrą sąžiningumo sampratą.

Direktyvoje nepateikiama ir tiesioginė vartojimo sutarties sąvoka, tačiau šios sutarties sampratą netiesiogiai atskleidžia vartojimo sutartiniuose santykiuose dalyvaujančių specifinių šalių – verslininko bei vartotojo apibrėžimai. Vartotoju laikomas bet kuris fizinis asmuo, kuris sutartyse, kurioms taikoma ši direktyva, veikia siekdamas tikslo, nesusijusių su jo verslu, prekyba ar profesija.³² Atkreiptinas dėmesys, jog remiantis Europos Sąjungos teisiniu reglamentavimu vartotoju gali būti tik fizinis asmuo, šią nuostatą patvirtina ir Teisingumo Teismo praktika. Sujungtose bylose *Cape Snc* prieš *Idealservice Srl* ir *Idealservice MN RE Sas* prieš *OMAI Srl* buvo keliamas klausimas ar juridinis asmuo, sudaręs sutartį dėl gėrimų pardavimo automato sumontavimo įmonės patalpose, laikytinas vartotoju, kadangi gėrimų vartotojai buvo įmonės darbuotojai – t. y. fiziniai asmenys. Tačiau Teisingumo Teismas laikėsi pozicijos, jog Direktyvoje pateikta vartotojo sąvoka negali būti aiškinama per daug plačiai, todėl Direktyva skirta tik fizinių asmenų, kaip vartotojų, apsaugai, bet netaikoma juridiniams asmenims.³³ Verslininku, skirtingai negu vartotojas, gali būti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo. Direktyvoje verslininkui apibūdinti naudojami sinonimai – pardavėjas ar tiekėjas, kuris sutartyse, kurioms taikoma ši direktyva, veikia savo verslo, prekybos ar profesijos tikslais, nesvarbu ar tai būtų viešoji, ar privati nuosavybė.³⁴ Pažymėtina, jog verslininkui dėl turimų žinių bei patirties jo vykdomoje veikloje, tiek nacionaliniu, tiek Europos Sąjungos lygmeniu taikoma stipresnės sutarties šalies prezumpcija.

Pripažinus, kad konkrečios sutarties šalys yra verslininkas iš vienos pusės ir iš kitos – prekes ar paslaugas asmeniniams, šeimos ar namų ūkio poreikiams tenkinti perkantis fizinis asmuo, t. y. nustačius, kad ginčo sutartis yra vartojimo sutartis, ginčą nagrinėjančiam teismui kyla pareiga *ex officio* vertinti sutarties sąlygas sąžiningumo aspektu. Svarbu pastebėti ir išskirti šios pareigos vykdymo apimtį, į kurias dėmesį atkreipia ir Teisingumo Teismas. Sąžiningumo kontrolė neapsiriboja tik vienos ar kelių sutarties sąlygų atitikimo vertinimu sąžiningumo principui. Teismas, nagrinėdamas konkretų ginčą, yra įpareigotas atidžiai peržvelgti visas sutarties sąlygas net ir tais atvejais, kada sutarties šalys nekelia klausimo dėl konkrečios sąlygos taikymo ar jos pripažinimo nesąžininga, ir iškelti galimai nesąžiningos sąlygos klausimą byloje *ex officio*. Reikia turėti omenyje, kad tam tikros sutartys, net ir po ginčo išsprendimo teisme, vėliau lieka galioti ir yra toliau vykdomos. Tai svarbu, kadangi tokiu būdu, viena vertus, siekiama užkirsti kelią galimiems ginčams ateityje, antra vertus, mažinamos nesąžiningų sąlygų galiojimo apimtys sutartiniuose santykiuose. Tokiam aiškinimui pritarė ir Teisingumo

³² *Ibidem*.

³³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2001 m. lapkričio 22 d. sprendimas byloje *Cape Snc prieš Idealservice Srl* (C-541/99) ir *Idealservice MN RE Sas prieš OMAI Srl* (C-542/99), EŪ:C:2001:625.

³⁴ 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais. OL 1993 L 95.

Teismas, nurodydamas, kad nacionalinio teismo, kuris konstatuoja, jog sąlyga yra nesąžininga, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 3 straipsnio 1 dalį, prerogatyvos negali priklausyti nuo to, ar faktiškai ši sąlyga buvo taikyta, ar ne.³⁵ Kitaip tariant, aplinkybė, kad galiojanti sutarties sąlyga faktiškai iki ginčo teisme nebuvo taikyta, negali panaikinti nacionalinio teismo teisės taisyti nesąžiningų sutarties sąlygų kylančių padarinių.

Neatsižvelgiant į galimus vartojimo sutarčių ypatumus ir jų apimtis skirtingose valstybėse narėse, besiplečianti rinka ir laisvas prekių bei paslaugų judėjimas ir su tuo susijusios problemos skatina imtis priemonių, siekiant užtikrinti tinkamą Europos Sąjungos veikimą. Tam pasiekti priimtas bendras veikimo principas, taikytinas ne tik vartojimo sutarčių kontekste, bet ir kitose teisės reglamentuojamose srityse – užtikrinti kiek įmanomą stipriau suderintą skirtingų valstybių teisinį reglamentavimą atitinkamų klausimų, kurie turi glaudų ryšį su Europos Sąjungos keliamais tikslais bei šių tikslų įgyvendinimu, apimtyje. Suderintos sistemos kūrimas nors ir nesąlygoja kraštutinumų, t. y. neįpareigoja užtikrinti identiško teisinio reglamentavimo valstybių narių viduje, tačiau nustato tam tikras pareigas, susijusias su išipareigojimų Europos Sąjungai laikymusi. Visų pirma, kiek įmanoma labiau derinti nacionalinį reglamentavimą teisėkūros pagalba, antra, į bendrijos nuostatas atsižvelgti ir taikant bei aiškinant teisę. Pastaroji pareiga kartu apima ir pareigą atsižvelgti į Teisingumo Teismo formuojamą praktiką. Manytina, kad priešingas veikimas, nesilaikant vienodinimo bei derinimo principų, ne-užtikrintų Europos Sąjungos bendrosios rinkos tikslų, jos paskirties, o kartu ir užkirstų kelią efektyviai vartotojų teisių bei interesų apsaugai.

Išvados

1. Vartojimo sutartinių santykių specifinį reglamentavimą lemia sudaromų sutarčių ypatumai – vartojimo sutarčių sudarymo sąlygos, tvarka ir jas sudarančios šalys. Vartotojas dėl nelygiavertės derybinės galios yra silpnesnioji sutarties šalis, todėl labai svarbu užtikrinti jam palankų interesų apsaugos bei gynybos mechanizmą. Nemažiau svarbu užkirsti kelią verslininkui piktinaudžiauti savo turimos patirties ir žinių pranašumu verslo santykiuose. Siekiant sąžiningos verslo praktikos valstybei kyla pareiga įsikišti į civilinių teisinių santykių sritį ir užtikrinti efektyvią silpnesnės sutarties šalies interesų gynybą.
2. Kvalifikavus sutartį kaip vartojimo, visų pirma, teismui, kaip nepriklausomai teisingumą vykdančiai institucijai, tenka pareiga vertinti tokios sutarties sąlygų sąžiningumą. Kasacinis teismas apibendrinamas įstatyme įtvirtintą reguliavimą, yra išskyręs du nesąžiningų sutarčių sąlygų arba sąžiningumo kontrolės aspektus: procedūrinį (t. y. sąlygų įtraukimo į sutartį kontrolė) ir materialinį (sutarties turinio

³⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, 2017 m. sausio 26 d. sprendimas *Banco Primus SA prieš Jesus Gutiérrez Garcia*, (C-421/14), ECLI:EU:C:2017:60.

kontrolė). Kita vertus, svarbu pastebėti ir tai, kad sąžiningumo kontrolė nėra vienintelis vartotojo teisių gynimo mechanizmas. Įstatymų leidėjas, įvertinęs atskiras sutarčių rūšis bei iš jų kylančias teises ir pareigas, o kartu su tuo ir galimas rizikas, yra įtvirtinęs specialius vartotojo teisių gynimo būdus.

3. Vartojimo sutarčių aktualumas neapsiriboja tik vidaus valstybės sienomis. Tam didelę įtaką daro ir Europos Sąjungos formuojamas bendros vidaus rinkos vaidmuo, grindžiamas laisvu prekių, paslaugų, kapitalo bei asmenų judėjimu tarp valstybių narių. Iš to kildinamas ir vienas pagrindinių Europos Sąjungos tikslų - užtikrinti tinkamą teisinį reglamentavimą, kuris užkirstų kelią nesąžiningų vartojimo sutarčių sąlygų plėtrai bei garantuotų efektyvią vartotojų teisių apsaugą vartojimo sutartiniuose santykiuose. Šiam tikslui pasiekti ypatingas dėmesys skiriamas skirtingų valstybių narių teisinio reglamentavimo derinimui.

Šaltinių sąrašas:

Norminiai teisės aktai

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1993 m. balandžio 5 d. Tarybos direktyva 93/13/EEB dėl nesąžiningų sąlygų sutartyse su vartotojais. *OL 1993 L 95*.
2. 2011 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2011/83/ES dėl vartotojų teisių, kuria iš dalies keičiamos Tarybos direktyva 93/13/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 1999/44/EB bei panaikinamos Tarybos direktyva 85/577/EEB ir Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 97/7/EB. *OJ 2011 L 304*.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos vartojimo kredito įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 1-1.
5. Lietuvos Respublikos šilumos ūkio įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 51-2254.
6. Lietuvos Respublikos žemės įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 34-620.

Specialioji literatūra

7. AMBRASIENĖ, D.; BARANAUSKAS, E., et. al. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
8. BUBLIENĖ, D. Skaidrumo principas ir nesąžiningų sąlygų direktyva. *Teisė*, 2006, Nr. 58.
9. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. *Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga*. Vilnius: Teismų praktika, 2009, Nr. 30.
10. MIKELĖNAS, V. *Prievolių teisė. Pirmoji dalis*. Vilnius: Justitia, 2002.
11. MIKELĖNAS, V., et. al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras*. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
12. NAVICKAITĖ-SAKALAUSKIENĖ, I. *Stiprėja vartotojų teisių apsauga* [interaktyvus]. *TEISMAI.LT*, Vilnius: Nacionalinė teismų administracija, 2012, Nr. 1 (5), p. 3-4. [žiūrėta

2020 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/04/teismai.lt-nr.-1.pdf>>.

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

13. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2001 m. lapkričio 22 d. sprendimas byloje *Cape Snc prieš Idealservice Srl* (C-541/99) ir *Idealservice MN RE Sas prieš OMAI Srl* (C-542/99), EU:C:2001:625.
14. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2015 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje *Jean-C-laude Van Hove prieš CNP Assurances SA*, C-96/14, ECLI:EU:C:2015:262.
15. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2017 m. sausio 26 d. sprendimas *Banco Primus SA prieš Jesus Gutiérrez Garcia*, (C-421/14), ECLI:EU:C:2017:60.

Lietuvos Respublikos teismų praktika

16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-17-701/2018.
17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2018 m. liepos 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-289-1075/2018.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. balandžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-131-378/2019.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-1075/2019.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. balandžio 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-152-1075/2019.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-221-403/2019.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. rugsėjo 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-269-219/2019.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2019 m. gruodžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-374-687/2019.

VARTOTOJO INTERESŲ APSAUGA VARTOJIMO SUTARTINIUIOSE SANTYKIUOSE

Santrauka

Mokslinio darbo objektas – vartotojo teisių ir interesų apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose. Vis sparčiau besiplečiant prekybos plėtrai, didėjant prekių ir paslaugų gausai skatinamas ir vartojimas, todėl akivaizdu, jog dėl šios priežasties sudaromų vartojimo sutarčių skaičius daugėja. Didėjantis vartojimo sutarčių skaičius sudaro būtinybę kiek įmanoma detaliau sureguliuoti vartojimo sutartinius santykius, siekiant užkirsti kelią nesąžiningumui bei užtikrinti efektyvią silpnesnės sutarties šalies interesų apsaugą. Šiame kontekste atskiras dėmesys skirtinas ir Europos Sąjungos teisei, kuri, vystydama bendrąją rinką, užtikrinant laisvą prekių, paslaugų, asmenų bei kapitalo judėjimą, kartu sąlygojančią ir vartojimo sutarčių plėtrą, imasi priemonių užtikrinant pusiausvyrą tarp skirtingų valstybių narių įmonių konkurencingumo bei aukšto vartotojų apsaugos lygio.

PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS AND INTERESTS

Summary

The object of this scientific article is protection of consumer rights and interests in contractual relationship between seller and consumer. The ever-expanding trade development, increasing abundance of goods and services stimulates consumption and this obviously leads to the growing number of consumer contracts. The growing number of consumer contracts determines the need to regulate contractual relations of consumers and sellers as much detail as possible. The purpose of detailed regulation is to prevent unfairness and ensure effective protection of the consumer as the weaker party. The work also draws attention to European Union law. The European Union law not only develops and ensures free movement of goods, services, capital and persons in a single market of European Union, but also seeks to discover a balance between the competitiveness of various companies in different Member States and a high level of consumer protection.